

I. ČÁST

STRUČNĚ O HISTORICKÉM VÝVOJI NOVOŘECKÉHO JAZYKA

ΣΥΝΤΟΜΗ ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΝΕΑΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΓΛΩΣΣΑΣ

«Η νέα Ελληνική αδιάκοπα πλουτίζεται από
την αρχαία και από την καθαρεύουσα.»
Νικόλαος Π. Ανδριώτης

„Nová řečtina je neustále obohacována
starořečtinou a kathareusou.“

N. Andriotis

Řecký jazyk, jako většina evropských jazyků, náleží do velké indoevropské skupiny jazyků. Na základě společných jazykových rysů vytvářejí tyto jazyky podskupiny jako např. jazyky germánské, románské nebo slovanské. Řečtina tvoří samostatnou jazykovou větev, není tedy členem žádné širší jazykové skupiny. Vytváří se kontinuálně a je doložena jako jeden a týž jazyk v různých vývojových stádiích od nejstarších literárních památek až do současnosti, tedy přibližně 3000 let.

Ve starších fázích vývoje byly literárními jazyky také jednotlivé nářeční formy jako dórský, iónský, attický dialekt. Z nich pak v próze 5. a 4. století př. n. l. převládl attický dialekt, který se v říši Alexandra Velikého a jeho nástupců (3. st. př. n. l. – 1. st. n. l.) stal s příměsí iónských prvků jakýmsi společným interdialektem, tedy jednotícím prvkem celé říše a zároveň základem obecné řečtiny – tzv. helénistické koiné. Nejvýznamnější písemnou památkou tohoto vývojového stupně řečtiny je Nový zákon.

Od 1. st. n. l., kdy Řecko ovládli Římané, probíhal jazykový vývoj obvyklým způsobem od dialektů k obecnému národnímu jazyku. Tomuto přirozenému vývoji se však začali bránit atticisté, gramatici, kteří měli snahu v písemném projevu obnovit řečtinu klasického období. Položili tím základ tzv. řecké „dvojazyčnosti“ – διγλωσσία, která znamenala veliký rozdíl mezi konzervativně zachovávaným archaickým jazykem literatury a státní správy, modelovaným podle antických vzorů, a mezi vyvíjejícím se mluveným jazykem (označovaným jako jazyk lidový dimotiki – δημοτική).

První literární památky v lidovém jazyce pocházejí z 10. st. – epos Digenis Akritas a okruh písní, které se vážou k tomuto hrdinovi byzantské epiky. Diglosie existovala a prohlubovala se po celý středověk. Úpadek Byzantské říše jako státního organizmu a pokles jejího ekonomického potenciálu opět posílil archaistické, klasicistické reakce v zchudlých intelektuálních vrstvách, u nichž právě jen „klasické“ vzdělání bylo známkou elitního sociálního statutu.

Turecká okupace (1453-1821) ztížila a zkomplikovala další vývoj směrem k národnímu jazyku. Řecké školství dlouho neexistovalo, jazyk nebyl kultivován, do řecké slovní zásoby pronikala četná turecká slova. Na území obsazeném Turky (iónské ostrovy, které jimi nebyly nikdy obsazeny; byly do značné míry poitalštěny) byla jediným nositelem vzdělanosti církev, která již svou povahou inklinovala ke konzervativismu, ke klasickým tradicím a ve starobylém jazyce viděla jediné nesporné dědictví po předcích a jedinou záruku přežití národa.

Snahy o vytvoření jednotného společného jazyka i pro písemný projev na základě mluveného jazyka se objevovaly už od počátku 19. století. Tyto snahy však narazily na odpor obhájců archaizujícího jazyka, kteří usilovali o očistu jazyka. A tak byl vytvořen tzv. „očistěný“ jazyk kathareusa – καθαρεύουσα, očistěný nejen od turcizmů, ale přibližující se i v morfologii spíše ke staré řečtině. V této podobě jazyka hledali zastánci tohoto tábora prostředek k návratu zašlé slávy. Na druhé straně však vznikla silná skupina stoupenců pro vstup živého „lidového“ jazyka do literatury. Spor mezi zastánci těchto dvou táborů je označován jako *jazyková otázka* – γλωσσικό ζήτημα. Dochází zde k polaritě puristické „kathareusy“, která se stala jazykem státní správy, církve, školy, odborné literatury, novin a zpočátku i beletristické prózy, a hovorové „dimotiki“, uplatňované v denním životě a v poezii.

Pro prosazování živého jazyka nastávají příznivější podmínky až koncem 19. století. V r. 1917 byla dimotiki zavedena do prvních tří tříd základních škol. První vysokoškolská katedra novořeckého jazyka byla zřízena na aténské univerzitě až v r. 1925. Nejdůležitějším mezníkem ve vývoji dimotiki k spisovnému jazyku je první pokus o její popis, systematizaci a normativní modifikaci; je to Triantafyllidisova Novořecká mluvnice dimotiki – Νεοελληνική Γραμματική της Δημοτικής z r. 1941, na níž autor, který působil jako profesor v Thessaloniki, pracoval téměř čtyřicet let, a vycházel z průzkumu živého hovorového jazyka i literárních děl. Události 2. světové války, občanská válka v Řecku v letech 1947-49 i další neklidný politický vývoj s dvěma vojenskými převraty zabránily jejímu širšímu uplatnění v řecké škole, pro niž byla určena.

Teprve roku 1976 byl rozřešen problém jazykové otázky, který zasahoval oblast výchovy a vzdělání (otázka vyučovacího jazyka), kultury a politiky. K tomu přispěl zákon o všeobecném vzdělání, jenž schválil „novořečtinu“ – νέα ελληνική γλώσσα n. νεοελληνική γλώσσα jako vyučovací jazyk všech stupňů vzdělání. Termín «novořecký jazyk» tu byl poprvé nadřazen dvojici kathareusa – dimotiki. Zákon tak zdůraznil dvojí tradici, na jejímž základě se konstituovala dnešní spisovná řečtina.

V r. 1982 dochází k další jazykové reformě, a to ke zjednodušení řeckého pravopisu, konkrétně k zavedení tzv. monotonického systému, který zrušil přídechy a ponechává jen čárku jako formu označení přízvukné slabiky. Polytonický pravopisný systém neměl žádný význam pro výslovnost.

Bylo uvedeno, že řečtina je z hlediska genetické příbuznosti samostatnou jazykovou větví. Z typologického hlediska však má některé společné znaky s jinými balkánskými jazyky (albánština, srbština, bulharština, rumunština aj.), s nimiž zaujímá společný geografický prostor, který byl pro jejich vývoj rozhodující. Tato skupina jazyků je označována lingvisty jako balkánský jazykový svaz a charakteristické jevy, společné vždy pro několik z těchto jazyků, jako balkanizmy. V novořečtině je to např. zánik infinitivu, analytické tvoření budoucího času pomocí částice «tha» – θα (vzniklé ze slova „chci“ – θέλω) aj.

Slovní zásoba současné řečtiny, tedy novořečtiny, zůstává přes všechny vlivy okolního světa v podstatě nezměněna a člověk znalý staré řečtiny se snadno naučí novořečtinu, která zůstává uznávaným jazykem nejenom ve Středomoří a na Balkáně, ale také na mnoha jiných místech světa včetně ČR.

* * * * *

II. ČÁST

HLÁSKOSLOVÍ – FONETIKA – ΦΩΝΗΤΙΚΗ

II.01 ŘECKÁ ABECEDA – ALFABETA – ΑΛΦΑΒΗΤΟ

(24 písmen totožných s abecedou starořeckou)

Samohlásky (φωνήεντα) :	Α α, Ε ε, Η η, Ι ι, Ο ο, Υ υ, Ω ω	(7)
Souhlásky (σύμφωνα) :	Β β, Γ γ, Δ δ, Ζ ζ, Θ θ, Κ κ, Λ λ, Μ μ, Ν ν, Ξ ξ, Π π, Ρ ρ, Σ σ, Τ τ, Φ φ, Χ χ, Ψ ψ	(17)

Řecké písmeno	Transkripce	příklad	výslovnost	Poznámka		
Α α	άλφα	[a]	άλφα	αέρας	aéras	-
Β β	βήτα	[v]	βήτα	βήμα	víma	-
Γ γ	γάμα	[gh]	γάμα	γάλα	gála [ghála]	-
			για	για [ja]		vysv. č. 1
Δ δ	δέλτα	[dh]	δέλτα	δεν	den [dhen]	vysv. č. 2
Ε ε	έψιλον	[e]	έψιλον	Ελένη	eléni	-
Ζ ζ	ζήτα	[z]	ζήτα	ζώο	zoo	-
Η η	ήτα	[i]	ήτα	ήχος	ichos	-
Θ θ	θήτα	[th]	θήτα	θέμα	théma [théma]	vysv. č. 3
Ι ι	ιώτα	[i]	ιώτα	ίσος	isos	-
Κ κ	κάπα	[k]	κάπα	κότα	kóta	-
			και	kje		vysv. č. 1
Λ λ	λάμδα	[l]	λάμδα	λαός	laos	-
Μ μ	μι	[m]	μι	μέλι	méli	-
Ν ν	νι	[n]	νι	Νίκος	nikos	-
Ξ ξ	ξι	[ks,x]	ksi [xi]	Ξάνθη	xánthi [xánthi]	-
Ο ο	όμικρον	[o]	όμικρον	όλος	olos	-
Π π	πι	[p]	πι	πέτρα	pétra	-
Ρ ρ	ρο	[r]	ρο	ρόλος	rólos	-
Σ σ ς	σίγμα	[s]	síghma	Σάμος	sámos	„ς“ tzv. koncové
Τ τ	ταυ	[t]	ταυ	τάξι	táxi	-
Υ υ	ύψιλον	[i]	ίpsilon	ύλη	íli	-
Φ φ	φι	[f]	φι	φίλος	filos	-
Χ χ	χι	[ch]	chji	χα!	cha	-
			χέρι	chjéri		vysv. č. 1
Ψ ψ	ψι	[ps]	psi	ψυχή	psichjí	-
Ω ω	ομέγα	[o]	omégha	ώρα	óra	-

Το ελληνικό α λ φ ά β η τ ο (γράμματα / grafémy – písmena)

Α α	Η η	Ν ν	Τ τ
Β β	Θ θ	Ξ ξ	Υ υ
Γ γ	Ι ι	Ο ο	Φ φ
Δ δ	Κ κ	Π π	Χ χ
Ε ε	Λ λ	Ρ ρ	Ψ ψ
Ζ ζ	Μ μ	Σ σ, ς	Ω ω

II.02 ΗΛΑΣΚΥ Α ΔΒΟΗΛΑΣΚΥ – ΗΕΙΗΗ ΒΥΣΛΟΗΝΟΗ

(φθόγγοι / fonémy – hlásky)

Samohlásky (Φωνήεντα) : α / ε / η, ι, υ / ο, ω / ου (5)

Souhlásky (Σύμφωνα) : β / γ γ' / δ / ζ / θ / κ κ' / λ / μ / ν / π / ρ / σ / τ / φ / χ χ' / μπ / ντ / γκ γκ' / τσ / τζ (20)

Tabulka souhlásek (Πίνακας συμφώνων)

Κατά τα μέρη, που σχηματίζονται (podle místa tvoření)	Κατά τη διάρκεια (podle trvání)					
	Στιγμαία (explozivny raženě)		Εξακολουθητικά (spiranty třené)			
	Άηχα (neznělé)	Ηχηρά (znělé)	Άηχα (neznělé)	Ηχηρά (znělé)	Ρινικά (nosály)	Υγρά (likvidy)
Χειλικά (retné – labiály)	π	μπ	φ	β	μ	
Οδοντικά (zubné – dentály)	τ	ντ	θ	δ		
Διπλοδοντικά (sykavé – sibilanty)	τσ	τζ	σ	ζ		
Λαρυγγικά (zadopatrové)	κ	γκ	χ	γ		
Γλωσσικά (sonorní, sonanty)					ν	λ ρ

Vysvětlivky k alfabeté a další poznámky k výslovnosti:

- 1) γ, κ, χ a/ před samohláskami e, i čteme γ jako české j, např. jéros (γέρος – stařec) a měkce κ, χ, např. kjerí, chjéri (κερί – svíčka, χέρι – ruka)
b/ před ost. souhláskami a před samohláskami γ čteme jako zadopatrové „gh“, např. ghála (γάλα – mléko) a kóta, chróma (κότα – slepice, χρώμα – barva)
- 2) δ čte se jako angl. znělé th (the) = dh
- 3) θ čte se ako angl. neznělé th (thin) = th

Spřezky (monoftongizované původní dvojhlasý n. samohláskové digrafy – δίψηφα φωνήεντα) vyslovujeme:

- αι čte se jako č. „e“ (αιώνας éonas), ale se dvěma tečkami nad „i“ se čte „ai“
ει čte se jako č. „i“ (ειρήνη iríni)
οι čte se jako č. „i“ (οικονομία ikonomía), ale se dvěma tečkami nad „i“ se čte „oi“
υι čte se jako č. „i“ (υιοθεσία iiothesía); užívá se řídce, např. arch. υιός – syn, υιοθεσία – adopce
ου čte se jako č. „u“ (ουρανός uranós)

Souhláskové spřezky (δίψηφα σύμφωνα) vyslovujeme:

- γγ jako č. „ng“, ale měkce před „e“, „i“ jako č. „nd“ [gɲ]
> Αγγλία, άγγελος anglía, ándelos
γκ čte se jako č. „ng“ uvnitř slova, jako č. „g“ na začátku slova
> αγκαλιά, γκρεμός angaliá, gremós
γχ čte se jako č. „nch“ n. před „e“, „i“ jako „nchj“
> συγχωρώ, συγχίζω sinchoró, sinchjízo
μπ čte se jako č. „mb“ uvnitř slova, ale „b“ na začátku slova
> αμπέλι, μπάλα ambéli, bála
ντ čte se jako č. „nd“ uvnitř slova, ale „d“ na začátku slova
> πέντε, ντόνω pénde, díno
τζ čte se jako č. „dz“
> τζατζίκι dzadzíkji
τσ/ς čte se jako č. „c“
> τσάντα, σκίτσο cánta, skjícso

Υπόσλοvnost hláskových skupin αυ, ευ (προφορά συνδυασμών)

Jako české af/áf, ef/éf vyslovujeme „αυ/αύ“, „ευ/εύ“, následuje-li neznělá souhláska, tj. ξ, θ, κ, π, σ, τ, φ, χ.

Πρίκλαδý:	αυζάνω	afxáno	αυστηρός	afstirós
	αυθεντικός	afθentikós	αυτός	aftós
	εύκολος	éfkolos	ευφορία	eforía
	εύπιστος	éfristos	ευχάριστος	efcháristos

Jako české av/áv, ev/én vyslovujeme „αυ/αύ“, „εβ/εβ“, následuje-li samohláska nebo znělá souhláska, tj. β, γ, δ, ζ, λ, μ, ν, ρ.

Πρίκλαδý:	εύβουλος	évulos	Εύα	éva
	αυγή	avjí	ευέλκτος	evéliktos
	ευζωία	evzoía	ευίατος	evíatos
	αυλή	avlí	ευημερία	evimería
	ευμαθής	evmaθís	ευυπόληπτος	evipóliptos
	εύνοια	évnia	εύοσμος	évozmos
	άυρα	ávra	ευωχία	evochjía

Pozor na dvojslabičnou výslovnost samohláskových digrafů (viz výše), které jsou graficky označeny tzv. dvěma rozlišovacími tečkami nad ι, υ.

Jsou to:	αϊ jako č. ai	> λαϊκός	laikós	υϊ jako č. ii	> μυϊκός	miikós
	ει jako č. ei	> θεϊκός	θeikós	αι jako č. ai	> απνία	aipnía
	οϊ jako č. oi	> ευνοϊκός	evnoikós	ει jako č. ei	> ξευφαίνω	xeiféno

Δύλεζιτέ ποζνάμκý:

1. Řečtina má 25 hlásek: α, ε, ι, ο, ου
β, γ, δ, ζ, θ, κ, λ, μ, ν, π, ρ, σ/ς, τ, φ, χ, μπ, ντ, γκ, τσ, τς
2. Jelikož pravopis nové řečtiny neodráží její výslovnost (soustava grafémů - písmen neodpovídá soustavě hlásek – fonémů), např. pro zápis některých hlásek existuje několik možností jako u o = o ω, hovoříme o zachování historického pravopisu.
3. K výslovnosti řeckého „γ“: i v č. se setkáváme s takovým jevem výslovnosti; jde o znělé „ch“, např. v hovorovém slovním spojení „já bych ho“ [jabihho].
4. V řečtině bývá pravopis významotvorný, např. χήρος (chjíros) vdovec – χοίρος (chjíros) prase aj.
5. Není rozdíl mezi výslovností jedné souhlásky a dvěma stejnými za sebou – zdvojenými, kromě „γγ“ (viz úvod). Např. ββ = β, κκ = κ, λλ = λ, μμ = μ, νν = ν, ππ = π, σσ = σ, ττ = τ (κόκκαλο – kost; άλλος – další, jiný; γράμμα – dopis, písmeno; παππούς – děda atd.).
6. Řečtina má tzv. diftongy – dvojhlásky jako αι, αϊ, οη, οϊ, ιο, οια aj. Tento jev není slabikotvorný na rozdíl od výrazů jako Ι-ού-λι-ος, Ι-ω-άν-να, πα-ve-πι-στη-μι-ο atd. U diftongů jde o dvě odlišné samohlásky vedle sebe, které vyslovujeme jednou slabikou. Např. „αι“ = αι-δό-νι (slavík), „αϊ“ αϊ-τός (orel), „οη“ βόη-θα (pomáhej), „ια“ πιά-νω (chytám), „οιο“ ποιος (kdo, který), „ιο“ νιό-παν-τρος (novomanžel), „ριώ“ Μαριώ (vl. ženské jméno) atd.

P o z o r !

Stojí-li před diftongy souhlásky „λ“ „ν“, vyslovujeme je měkce. Např. φιλιά /filjá/ – polibky; λιώνω /ljóno/ – taju; νιάτα /ńáta/ – mládí, mládež; Λενω /leńó/ – vl. ženské jméno atd.

7. a) Řecká slova mají silný, dynamický nebo-li ostrý přízvuk (η οξεία /o tónos č. také čárka), který je výraznější než přízvuk v češtině a zdůrazňuje přízvučnou samohlásku. Každé slovo má pouze jeden přízvuk. Přízvuk v řečtině je pohyblivý, tj. mívá ve slově různou polohu a bývá pouze na posledních třech slabikách, nejdále tedy na třetí slabice od konce (nepřív. slova átona, přív. na posl. slab. oxýtona, na předposl. slab. paroxýtona, na třetí slab. od konce proparoxýtona). Jak pravopis, tak i přízvuk je

významotvorný. Jeho nesprávné umístění může změnit význam slova. Např. *πότε – ποτέ* (kdy? – nikdy); *γέρος – γερός* (stařec, starý – silný, zdravý) aj. Přízvuk neoznačujeme u jednoslabičných slov, kromě tří výjimek z důvodu rozlišení významu:

<i>που</i>	spojka „že“	/	<i>πού</i>	tázací zájm. „Kde? Kam?“
<i>πως</i>	spojka „že“	/	<i>πώς</i>	tázací zájm. „Jak? Jakže?“
<i>η</i>	člen žen. rodu	/	<i>ή</i>	spojka „nebo“

b) U velkých písmen, jsou-li přízvučná jako *Έλα!* (Pojď!), *Όμορφα!* (Hezky!), *Άννα, άκου τι σου λέει.* (Anno, poslouchej, co ti říká.), označujeme přízvuk zleva před počátečním velkým písmenem. U názvů obchodů, názvů institucí, v textu psaném velkými písmeny apod. jako např. *ΝΟΣΟΚΟΜΕΙΟ* (nemocnice), *ΤΑΧΥΔΡΟΜΕΙΟ* (pošta), *ΚΟΜΜΩΤΗΡΙΟ* (kadeřnictví), *ΜΑΝΑΒΙΚΟ* (zelinářství), *ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΑΜΥΝΗΣ* (ministerstvo obrany) atd., přízvuk neoznačujeme.

c) Samohláskové spřežky (dvě písmena čtená jednou hláskou) – přízvuk vyznačujeme nad druhou hláskou.
 Např. *είναι /ine/ – je, jsou* *ούτε /úte/ – ani*
κοίτα /kjíta/ – dívej se *αίνιγμα /énighma/ – hádanka atd.*

Chceme-li rozlišit obě hlásky a pokud na nich není přízvuk, použijeme dvě tečky nad písmenem.

Např. *χαϊδέω /chaidhévo/ – hladím, mazlím* *αϊτός /aitós/ – orel*
λαϊκός /laikós/ – lidový *κοροϊδεύω /koroidhévo/ – posmívám se, žertuji*

Je-li přízvuk na první části, vyslovujeme obě dvě hlásky.

Např. *τσάι /tsái/ – čaj* *νεράιδα /neráidha/ – víla*
κορόιδο /koróidho/ – posměchuhodný člověk, naivka atd.

Je-li přízvuk na druhé části, rozlišíme a vyslovíme obě hlásky tím, že nad druhou přízvučnou částí umístíme dvě tečky.

Např. *φαΐ /faí/ – jídlo* *ταΐζω /taízo/ – krmím atd.*

d) U hláskových skupin „*αυ*“, „*ευ*“ také označujeme přízvuk nad její druhou částí.

Např. *εύκολος /éfkolos/ – lehký* *πνεύμα /pnévma/ – duch*
άυριο /ávrio/ – zítra *Εύα /éva/ – Eva*
παύει /pávi/ – přestává, končí apod.

Chceme-li rozlišit hláskové skupiny, použijeme opět dvě tečky nad jejich druhou částí.

Např. *προϋπόθεση /proipóthesi/ – předpoklad*
προϋπολογισμός /proipologhizmós/ – rozpočet apod.

P o z o r !

Pokud je přízvuk na první hlásce, čteme spřežku jako dvě hlásky.

Např. *άυλος /áilos/ – nehmotný apod.*

Pamatujte! **Jelikož má čeština hlavní přízvuk vždy na první slabice, je nutné nácviku výslovnosti správného přízvuku v novořečtině věnovat patřičnou pozornost.**

8. Grafickou podobu „*ς*“ nazýváme koncovým *es*, jelikož je píšeme vždy na konci slova. Sighma „*ς, σ*“ před znělou souhláskou vyslovujeme jako č. „*z*“.

Např. *σβέλτος /zvéltos/ – svižný, hbitý* *πείσμα /pízma/ – tvrdošíjnost, vzdor*
πες μου /pézmu/ – řekni mi atd.

Netýká se to cizích slov a ojedinělých řeckých slov.

9. Při psaní rukou písmena v řečtině **nespojujeme**. Řecká psací písmena nemají jako v češtině tzv. spoje.